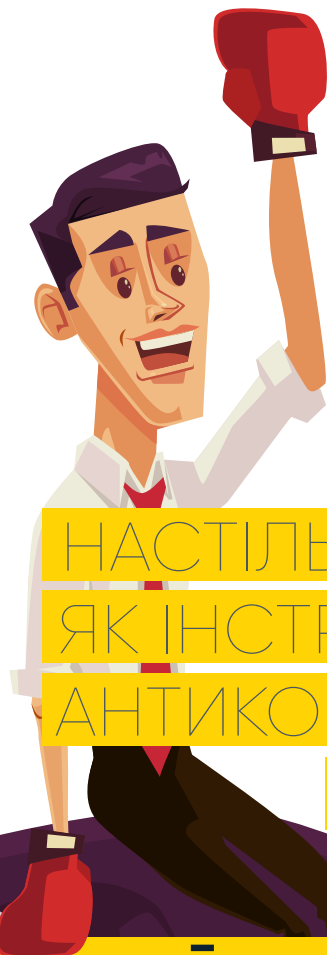

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

#USAID_
Взаємодія

ЕЙДОС
ЦЕНТР ПОЛІТИЧНИХ СТУДІЙ ТА АНАЛІТИКИ

НАСТІЛЬНА ГРА
ЯК ІНСТРУМЕНТ
АНТИКОРУПЦІЙНОЇ
ПРОСВІТИ

«АНТИКОРУПЦІЙНА МАФІЯ»

Кожен із нас ставив собі питання, за який кошт “живе держава”? Хто платить за будівництво садочків, лікарень та доріг? З медіа ми чуємо про “державний бюджет”, “регулювання”, “контроль”, але для багатьох з нас це лише абстрактні поняття. Проте, чому це небезпечно?

«Не існує державних коштів, є гроші платників податків» – Маргарет Тетчер, прем'єр-міністр Великобританії (1979-1990).

Всі кошти, які отримує держава – це наші з Вами гроші. Податок із заробітної плати, ПДВ (податок на додану вартість) при купівлі морозива, одягу, акцизи на пальне, податки фізичних та юридичних осіб.

Отож, держава збирає та перерозподіляє НАШІ кошти. Йдеться про суми в мільярди доларів на рік, до прикладу в 2021 році ми маємо річний бюджет України (зведений) в 50 мільярдів \$. І тут вступає в гру явище “корупція” – злочинне використання службовими особами, громадськими і політичними діячами їх прав і посадових можливостей з метою особистого збагачення.

Говорити про корупцію можна цифрами (зазвичай шестизначними), гучними розслідуваннями, довгими аналітичними статтями чи новинами в стилі ШОК!, хештегами та білбордами. Але при цьому лише 15% мешканців України свідомо відмовляються від корупційної поведінки.

Україна в «Індексі сприйняття корупції» (щорічний рейтинг країн світу за показником рівня корупції) за 2020 рік, укладеному організацією Transparency International, отримала 33 бали за 100-бальною шкалою. 100 балів – найкращий теоретично можливий результат, коли корупція в державному секторі, за відчуттями експертів і представників бізнесу, сприймається як відсутня. Найгірше можливе становище зі сприйняттям тотальної корумпованості – це 0 балів. Зі 180 досліджених країн чи територій Україна посідає 117–122-е місце разом із Непалом, Єгиптом, Есватіні (колишнім Свазилендом), Сьєрра-Леоне і Замбією. Щоб показник не погіршився, потрібні дії!

Чому активні заклики до «боротьби», «розслідування», «виявлення», «запобігання» найчастіше залишаються гучними словами? Формальні тренінги і навчання, статті та література, які добре працюють з дорослими, не завжди можуть донести ідею нульової толерантності до корупції до молоді та підлітків.

Центр "Ейдос" в рамках проекту USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!» розробив настільну гру - «антикорупційну Мафію», яка стала популярним інструментом антикорупційної просвіти серед молоді.

«Антикорупційна Мафія» – це інтелектуально-психологічна командна гра, що з перших хвилин занурює у труднощі реального життя. Це модель боротьби добре організованої групи корупціонерів проти неорганізованої більшості суспільства за контроль над бюджетом міста. Гра розвиває навички роботи в команді, уміння аргументувати власну позицію, критично мислити та приймати рішення.

Ціль гри: дати молоді можливість на власному досвіді усвідомити важливість участі кожного громадянина у житті держави та відчуті, що завдяки об'єднанню та спільній узгодженій діяльності можна подолати навіть мафію та олігархів, які розкрадають державний бюджет.

Важливо пам'ятати, що:

1. Бюджет країни – це наші сплачені податки, тому вони мають розподілятися прозоро. Прозоре розподілення не дозволяє службовим особам, громадським і політичним діячам красти наші гроші.
2. Кожен мешканець має брати активну участь в житті міста, бо пасивні жителі втрачають можливість впливати на вирішення міських проблем.
3. Співпраця та стратегія здатні побороти навіть мафію та олігархів, які розкрадають бюджетні кошти.

Легенда гри та реальне життя

У антикорупційній “мафії” всі учасники гри – жителі міста N. Вони діляться на порядних громадян і безпринципних корупціонерів.

Головна мета гри:

- для жителів міста – виявити й кинути за ґрати корупціонерів;
- для корупціонерів – украсти весь бюджет міста або змусити жителів міста кинути до в'язниці один одного за підозрою в корупції.

Учасники отримують одну з наступних ролей: Олігарх/иня, Корупціонер/ка, Громадянка/ин, Детектив/ка, Суддя, Мер/ка, Активіст/ка.

Для того, щоб бути хорошим гравцем, потрібно розуміти не тільки правила для своєї ролі, а й розуміти “корупційний ланцюжок”, як він відбувається в реальному житті.

Перш за все, потрібно знати структуру та повноваження антикорупційних органів. Загальна інфографіка та короткий опис повноважень допоможуть з цією інформацією. (Пункт 1)

Другим важливим елементом проведення Антикорупційної мафії є те, що учасники отримують основні знання щодо принципів функціонування бюджету міста та ролі громадських активістів в частині моніторингу діяльності органів місцевої влади та боротьби з корупцією. (Пункти 2, 3, 4)

Тож пропонуємо вам ознайомитися з методичними матеріалами "На-стільна гра як інструмент антикорупційної просвіти", які стануть вам при нагоді під час проведення механізмів боротьби з корупцією у ваших Клубах антикорупційної мафії.

Матеріали складаються з чотирьох розділів:

- Як працюють та взаємодіють антикорупційні органи?..... 7
- Як громада може контролювати та захищати власний бюджет?..... 12
- Як громадські активісти запобігають корупції?..... 18
- Що можу зробити Я?..... 20

Як працюють та взаємодіють антикорупційні органи?

А тепер подивимось на роботу та взаємодію антикорупційних органів у реальному житті.

Привіт! Мене звати Артем, мені 23 роки, я закінчую магістратуру та у вільний час волонтеру в зоозахисній організації. Нещодавно я почав знімати квартиру навпроти обласної прокуратури, тож ранок починається не з кави, а зі споглядання крутезної Бентлі, на якій приїжджає на роботу керівник. Мені стало цікаво, чим ще володіє "звичайний" прокурор, тож я зайшов подивитись його декларацію на Єдиний державний реєстр декларацій, але навіть і Бентлі там не знайшов. Тож вирішив подати заяву в НАЗК про це порушення.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)

В структурі антикорупційних органів відповідає за запобігання корупції.

НАЗК перевіряє електронні декларації, звіти політичних партій, факти щодо наявності конфлікту інтересів, розробляє проекти Антикорупційної стратегії країни та державної програми з її виконання, погоджує антикорупційні програми інших органів, взаємодіє з викривачами, складає адміністративні протоколи про вчинення високопосадовцями правопорушень, пов'язаних з корупцією, проводить антикорупційну експертизу проектів законів та актів Кабінету міністрів України.

НАЗК також веде Реєстр корупціонерів, в якому ви можете перевірити посадовців чи депутатів на предмет вчинення ними корупційних правопорушень.

Сайт

Реєстр

НАЗК перевірило декларацію керівника прокуратури, та окрім відсутності Бентлі виявило, що прокурор приховав також інформацію про бізнес своєї дружини. Усі зібрані матеріали НАЗК передало НАБУ. Почалося розслідування.

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)

В структурі антикорупційних органів виконує роль
Шерлока Холмса (відповідає за розслідування)

Детективи НАБУ розслідують корупційні злочини, які стосуються високопосадовців або великих сум державних коштів.

На сайті НАБУ також є окремий розділ "Лонгріди", в якому публікується інформація про резонансі справи. Зокрема, описана суть корупційних схем та перебіг розслідування. Якщо ви із захопленням відігравали роль Детектива НАБУ в Антикорупційній мафії – цей розділ для вас!

Сайт

Лонгріди

Детективи НАБУ виявили, що прокурор брав гроші за "закриття справ". Детективи НАБУ залучили агента під прикриттям та з'ясували, що прокурор не брав гроші особисто, а пропонував сплатити "послугу" через фірму його дружини. Матеріали розслідування були передані в САП для підготовки обвинувачення.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)

Відповідає за підтримку обвинувачення в суді

Прокурори САП здійснюють процесуальне керівництво у справах, які веде НАБУ та підтримує по цих справах обвинувачення у суді (ВАКС). САП

є самостійним підрозділом в Офісі Генерального прокурора. Дізнайся більше на сайті:

Сайт

ФБ

Прокурори САП звернулися до ВАКС з проханням притягнути до відповідальності корупціонера і конфіскувати майно отримане корупційним шляхом, зокрема, те саме незадеклароване Бентлі.

Вищий антикорупційний суд (ВАКС)

Притягує до відповідальності винних

Здійснює розгляд справ про корупційні злочини, які розслідувалися НАБУ.

Ви можете наживо спостерігати за розглядом резонансних справ в суді на Ютуб каналі. Цікавіше за серіали Netflix! Майбутнім юристам та детективам це точно стане при нагоді!

Сайт

Ютуб

Прокурори надали вагомі докази і ВАКС виніс обвинувальний вирок та конфіскував майно. Всі активи були передані до АРМА, яке

виставило їх на аукціон. Бентлі був проданий за 8 640 000 гривень і ці гроші поповнили державний бюджет.

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА)

Відповідає за розшук та визначає подальшу долю активів

АРМА є органом зі спеціальним статусом, уповноваженим на формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, отриманих внаслідок здійснення корупційних злочинів, а також на управління такими активами на період їх перебування під арештом.

Цікаво, як їм вдається розшукувати активи? Чи до яких схем вдаються корупціонери, щоб сховати своє майно, отримане шляхом вчинення корупційних злочинів? Дізнайтеся на сайті в розділі "Практичні поради"

Сайт

Приклади

Тепер мій ранок починається з кави :) Пам'ятай, що ти можеш перевірити декларації усіх посадових осіб. Якщо ти помітив незадеклароване майно, ти знаєш що робити далі :)

Як громада може контролювати та захищати власний бюджет?

Як і в житті, під час гри корупціонери намагаються вкрати весь бюджет міста. Вони ретельно приховують свої справжні обличчя від порядних громадян. Удень корупціонери намагаються нічим не відрізнятись від громадян, ґрунтовно аргументують та переконують, що є затятими борцями з корупцією, котрі прагнуть зберегти бюджет міста та кинути за грати «справжніх корупціонерів». Однак, коли настає слухна нагода, тобто "ніч", корупціонери розкрадають загальний бюджет по власних кишенях. Очолює їх Олігарх/иня.

Перш ніж зрозуміти як захищати бюджет, варто розібратися, як він формується та на що витрачаються кошти.

З чого складається місцевий бюджет?

Формування бюджету:

Видатки бюджету:

Аби кожен з нас міг перевіряти, куди йдуть наші податки, в Україні діють принципи бюджетної прозорості, що встановлюють обов'язкову фінансову звітність органів влади.

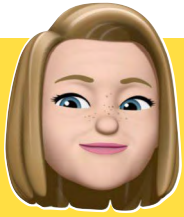
Бюджетний кодекс України передбачає обов'язок інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за їх виконанням.

А де шукати дані про доходи та видатки державних структур?

Для забезпечення принципу бюджетної прозорості та публічності, в Україні створено ряд інструментів аналізу бюджетних доходів та видатків.

Давайте ознайомимося із основними порталами на прикладі особистієї історії Євгенії, яка нещодавно виявила корупційну схему місцевої влади за допомогою відкритих даних.

Привіт! Мене звати Женя і я не уявляю своє життя без спорту. Я саме з тих, хто зранку виходить на зарядку, вдень йде в спортзал, а ввечері – на пробіжку. Нещодавно разом із подругою я поїхала на вихідні в сусіднє місто і була дуже здивована кількістю та якістю спортивних майданчиків. Повернувшись додому я вирішила перевірити скільки моє місто витрачає на облаштування місць для спорту. Для цього я відкрила OpenBudget і побачила, що на фізичну культури і спорт місто витратило в 2020 році 80 925 562 грн.

Державний портал OpenBudget

Портал був створений у 2018 році і призначений для інформування в доступній формі широкого кола громадськості про бюджетну політику України, щоб всі верстви населення розуміли, на що витрачаються кошти платників податків. Портал створює можливості для прозорого діалогу влади з громадськістю з питань планування та виконання бюджету на державному та місцевому рівнях. На порталі можна знайти бюджет вашого міста, побачити складові його дохідної частини, розподіл видатків (на що ваша громада витрачала бюджетні кошти), відсоток виконання. І все це у зрозумілих графіках, замість величезних таблиць з купою цифр! За допомогою візуалізації набагато легше сприймати дані. На цьому ж порталі можна ознайомитися з державним бюджетом.

А до того, як був створений державний портал, наша команда Центру "Ейдос" розробила портал "Відкритий бюджет", який першим став візуалізовувати бюджетну інформацію. На порталі можна навіть побачити бюджет на мапі міста з позначками на об'єктах, на які витрачаються кошти (бюджет тих міст, які зареєструвалися).

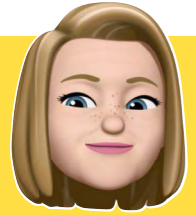
Державний

Наш

Аби зрозуміти як саме розподіляються кошти, я направила запит в міську раду та дізналася, що спортивні майданчики встановлюються за програмою місцевої влади "Спортивні майданчики в кожен мікрорайон". Детальніше про цю програму я прочитала на веб-порталі відкритих даних. Як виявилось, в сусідньому дворі мали поставити 7 турніків та облаштувати баскетбольний майданчик. Але ж я займаюсь там кожен день і точно знаю, що там стоїть лише 4 турніки та облаштований майданчик для баскетболу.

Єдиний державний веб-портал відкритих даних

Держава збирає та накопичує інформацію про різні аспекти нашого життя. Ці дані дуже цінні, і велика частина з них має бути доступною та відкритою для бізнесу, журналістів, громадськості. Відкриті дані допомагають контролювати роботу державних органів, покращувати державні сервіси та створювати нові.

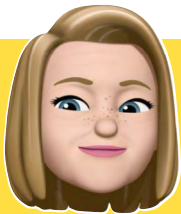
Заходьте на портал та знайдіть різноманітну інформацію від розпорядників вашого міста. Тут ви знайдете інформацію про закупівлі, витрати, бюджетні показники, тарифи, видобування, споживання, імпорт/експорт енергоносіїв, державні гарантії, звіти, бюджетні програми тощо.

І найголовніше – портал надає доступ до інформації у формі відкритих даних з можливістю її подальшого використання. Тобто, ви навіть можете запустити свій стартап і зробити корисний застосунок для міста чи для бізнесу (наприклад, як наш портал "Відкритий бюджет" чи сервіс громадського транспорту EasyWay), або чат-бот (як LvivCityHelper)!

Сайт

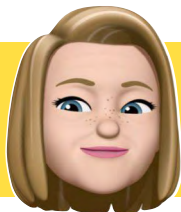
Тоді я подумала, що місцевій владі просто не вистачило грошей, але про всяк випадок перевірила закупівлю турніків на порталі публічних закупівель Prozorro. Виявилось, що договір таки уклали на закупівлю 7 турніків і облаштування площадки за ціною більше 2 млн. грн.

Електронна система публічних закупівель Prozorro

Електронна система з'явилася завдяки громадській організації Transparency International Ukraine. Вони проадвокували Закон України "Про публічні закупівлі", ініціювали розробку електронної системи і з 2016 року система Prozorro стала обов'язковою для публічних замовників.

Це онлайн-платформа, де державні та комунальні замовники оголошують тендери (конкурси) на закупівлю товарів, робіт і послуг, а представники бізнесу змагаються на торгах за можливість поставити їх державі. За чотири роки існування система заощадила для держбюджету України 150 млрд грн!

Сайт

На сайті використання публічних коштів *Spending* я побачила, що гроші за договором вже оплачені. Так мені стало зрозуміло, що по документах закуплено 7 турніків, але по факту поставили 4. Гроші за 3 турніки осіли в кишенях якогось корупціонера.

Єдиний веб-портал використання публічних коштів

В 2015 році команда Центру "Ейдос" проадвокувала прийняття Закону України «Про відкритість використання публічних коштів». Таким чином, вся інформація про використання бюджетних коштів стала відкритою!

На виконання цього закону, був розроблений державний портал.

Spending – це офіційний ресурс з відкритими даними про використання бюджетних коштів в Україні та найбільша база даних з публічних фінансів України.

Це корисне джерело даних для активних громадян, журналістів. Тепер жодна копійка бюджетних коштів не залишиться в тіні!

Сайт

Я одразу ж написала заяву в поліцію. Виявилося, що корупціонером був начальник управління культури, молоді та спорту міської ради. Ось так, просто за допомогою інтернету я змогла відновити справедливість!

Як громадські активісти запобігають корупції?

Як ви бачили в попередньому розділі, громадські організації часто виступали ініціаторами важливих законопроектів, покликаних підвищити рівень прозорості влади та як наслідок – запобігти корупції.

Після Революції Гідності громадські організації навіть створили Коаліцію “Реанімаційний пакет реформ” для адвокатування змін до українського законодавства. Спільними силами було ухвалено більше 80 законів, серед яких ЗУ “Про запобігання корупції” та акти, на підставі яких була створена антикорупційна інфраструктура та антикорупційні органи про які ми говорили раніше (НАЗК, НАБУ, САП, ВАКС та АРМА).

На місцевому рівні локальні громадські організації роблять не менше, а саме:

- адвокатують такі самі рішення вже на місцевому рівні,
- регулярно здійснюють моніторинг діяльності своїх органів влади,
- спільно з журналістами проводять антикорупційні розслідування,
- створюють застосунки на основі відкритих даних,
- займаються просвітницькою діяльністю та мотивують місцевих мешканців долучатися до викривання корупції та контролю органів влади.

Медіа нам частіше розповідає про ТОП-корупцію на загальнодержавному рівні. Але на місцях корупції не менше. Обов’язково ознайомтеся з [дослідженням громадських активістів про 100 корупційних схем в регіонах](#).

А в вашому місті є такі схеми?

Як можливо запобігти корупції на місцях розповімо на прикладі історії Андрія, якого нещодавно торкнулася ця проблема!

Привіт! Я Андрій, мені 35 років, маю родину та вже понад 2 роки я займаюсь улюбленою справою – садівництвом. Вирощені овочі та фрукти я продаю на місцевому ринку. Моя діяльність оформлена як ФОП та кожен місяць я сплачую в касу ринку за своє місце.

Одного ранку я викладав свій товар, як до мене підійшов директор комунального ринку та сказав, що відтепер місце подорожчало на 3000 гривень. Я дуже здивувався, адже нічого про це не чув. На сайті міської ради я знайшов та вивчив рішення про розмір плати за місце на комунальному ринку. Виявилось, що мерія плату не піднімала, тож я відмовився платити.

Директор комунального ринку заявив, що якщо я не заплачу йому ці гроші – моє торгове місце буде передане іншій людині. Я все одно відмовився платити та повідомив про директора корупціонера в мерію. Директора звільнили, але я розумів, що наступний директор може вчинити так само.

Я вирішив об'єднатися з іншими торговцями. Разом із ними ми створили петицію на сайті мера з проханням зробити процедуру надання торгових місць більш прозорою. Петиція набрала достатньо голосів і мер ініціював громадське обговорення разом із нами. На ньому було прийняте спільне рішення продавати торгові місця офіційно і прозоро на міському аукціоні.

Тепер у виграші всі – торговці знають, що їх місце нікому не віддадуть, а міський бюджет отримує більше коштів через аукціон!

Що можу зробити Я?

Повідомляти про факти вимагання хабарів

Зараз на сайті кожного органу влади є спеціальний телефон або email, за якими приймається інформація про корупцію. Якщо представник органу влади запропонував вам вирішити ваше питання за допомогою хабара, обов'язково повідомте про це! Такі ж гарячі лінії є і на сайтах регіональних відділів поліції, СБУ та прокуратури.

Наприклад тут можна ознайомитися з [рекомендаціями Міністерства юстиції](#) – що робити, якщо в навчальному закладі вимагають хабар?

А тут [інструкція від Transparency International Ukraine](#)

Моніторити як місцева влада витрачає ваші кошти

В другому розділі ми надали перелік електронних порталів, за допомогою яких не виходячи з дому можна дізнатися куди витрачаються ваші податки. Це OpenBudget, Spending та Prozorro.

Щоб зрозуміти, як це працює і як цим можна користуватись, *ми зібрали для вас кейси використання відкритих даних в проведенні журналістських розслідувань.*

Ці кейси показують, що завдяки прогресу у системах прозорості даних в нашому розпорядженні є досить багато доступних та ефективних інструментів для громадського контролю діяльності органів влади. Кожен з нас як громадський активіст, журналіст або просто небайдужий до життя в своїй країні громадянин, може моніторити та контролювати, куди витрачаються державні кошти, в тому числі і наші податки.

Контролювати дії влади

Слідкуйте за засіданнями місцевої ради (онлайн або оффлайн безпосередньо в раді), за тими рішеннями, які приймають депутати та мер, вимагайте публічного звітування мера та депутатів (звіти також мають бути опубліковані на сайтах).

Більше про практичні інструменти контролю за владою в *посібнику наших колег з Міжнародного республіканського інституту*. Автори також детально розкрили питання структури, повноважень та особливості роботи органів місцевого самоврядування.

Приймайте активну участь у житті громади

Також не забувайте користуватися інструментами громадської участі. Нагадуємо, що всі жителі громади мають право контролювати діяльність місцевої влади та впливати на прийняття рішень. Проте важливо не просто мати це право, а й активно ним користуватись. Тож для того, щоб ви знали, як ефективно впливати на життя у своїй громаді, Центр «Ейдос» підготував для вас *підбірку найцікавіших посібників про інструменти громадської участі в прийнятті рішень*.

Не допускайте до влади корупціонерів

Коли йдете на виборчу дільницю, обов'язково перевірте своїх кандидатів на доброчесність. Дізнайтеся, чи не був він притягнутий до відповідальності за корупцію в Реєстрі корупціонерів (посилання в першому розділі). А також проведіть додаткову перевірку за *алгоритмом, який вказаний в посиланні*. Його підготувала розробниця Антикорупційної мафії. Один з пунктів – перевірка декларацій. Відчуйте себе справжнім викривачем корупціонерів!

Ви вже тут?

Тоді бажаємо цікаво провести час, граючи в «Антикорупційну мафію».
І пам'ятайте, що так само, як кожен герой може змінити фінал гри, так і кожен громадянин здатен вплинути на рівень корупції в Україні!

